

Gyrgyzystanyň geçmiş, şu günü we gelejegi

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 23 января, 2025

Gyrgyzystanyň geçmiş, şu günü we gelejegi KIRGIZIŞTAN: GEÇMİŞTE, BUGÜN VE GELECEKTE

Tarihî hatıraların diriltilmesi (ihya edilmesi), hayatın emri olup sadece geçmişin değil geleceğin de çağrısıdır. Dolayısıyla her şahıs için de geçerli olduğu gibi, toplumun her yöndeki ilerlemesinin birinci şartı kendi kendini tanımasıdır.

Bugün, tarihî ilişkilerin hatırlanması, herhangi bir halk için önemli olduğu gibi, Kırgızistan halkı için de büyük önem taşımaktadır. Genelde, kendi kendini tanıma süreci mutlaka 3 sosyal zamanın – geçmiş, bugün ve gelecek- 3 safhasının birleştirilmesini öngörmektedir. Geçmişe geriye bakılamaz gidiş, hiç de geleceğe gidişten iyi değil. İkisi de “ortasının kaybedilmesi” anlamına gelmektedir; yani hayat sürecinin tek gerçek merkezini oluşturan şimdiki zamanın kaybı demektir.

Dünya tarihine tüm halklar, her zaman girmemektedirler. Her biri, kendi ilkelerine göre, kendi zamanı geldiğinde ortaya çıkar.

Kırgız devlet bünyesi en derin köklere sahiptir. O, tüm Türklere has devlet bünyesi tarihi ile koparılamayacak tarzda bağlantılı ve aynı zamanda onun bölünmez bir kısmıdır; Kırgız halkı ise başka Türk halklarla beraber, yanı sıra tüm Türklere has eski devlet kavramlarının (hükümdar seçimliliği, “EL” adlı zadegan kuruluşu, özgün vergi sistemi, dışarıdan tehlike geldiği takdirde birlikte karşı çıkma vs.) yaratıcısı ve koruyucusu olarak bilinmektedir. Kırgızlar, tüm Türklere has devlet bünyesinin kökünde durarak aktif bir şekilde söz konusu devlet bünyesini yaratıyorlardı.

Asya kıtasında Kırgızlar, Çinlilerle beraber en eski halktır. Kırgızlar hakkında ilk tarihî bilgiler, “Şi Tzi” (Tarihî

Yazılar) adlı ilk Çin kaynakçasında yer almıştı. Onlar, kendi devlet bünyesini oluşturan halklar arasında ilk sıralarda yer alarak VI-VII. asırlarda Yenisey kıyısında fevkalade büyük başarıları elde etmişlerdi. O zamanları Bizans, Çin, Arap ve Pers tarihçileri, Kırgızlar hakkında saygılı tarzda yazıyorlardı. Kırgızların Yenisey Devleti ekonomisi olarak çok hızlı geliyordu. Ulu İpek Yolu'nun Transasya hattından bu tarafa Kırgız Yolu olarak bilinen bir kol ayrılıyordu. Bu devletin ekonomik refahı, iyi bir devlet yönetimi (yönetiminin başında aco veya sonradan kağan unvanına sahip olan hükümdarlar vardı), yetişmiş memurlar, güçlü asker ve profesyonel diplomatik hizmeti sayesinde sağlanmıştı. Kırgız aco büyükelçilerini, saygı ve hürmetle Çin imparatorları ve Türk kağanları kabul ediyorlardı. Uzmanlar tarafından "Orhunyenisey yazısı" olarak tanınan Kırgızların kendi yazısının yaratılması, Kırgız kültürünün Yenisey'deki en yüksek başarısı olarak bilinmektedir.

Sonradan Kırgız Devleti Tyan-Şan'da devam ediyordu. Tarihçiler, bu çağdaş Kırgız Devleti'nin eski Türk uygarlığının merkezi olduğunu ifade ediyorlar. VII. asırdan XIII. asra kadar Kırgızistan, her birinin yerini alan Türk devletlerinin-Batı Türk, Türgeş, Karluk ve Karahanid kağanlıklarının- siyasî- idarî sahası idi.

Çağdaş insanlar, bunları en kültürel Türk devletleri olarak nitelendiriyorlardı. Tyan-Şan'daki eski Türk devleti bünyesi, Cengizhan askerleri tarafından yıkılmıştı.

1293'te Mongol askerleri, Kırgız askerini yenmişlerdi. Yönetimi yürüten üst tabaka Kırgızlar yok edilmiş olup, Yenisey Kırgızların devleti tamamen yıkılmıştı, kendileri ise başka Türk soylara dağılmışlardı. X. asırda Altay Kırgızların bir kısmı Tyan-Şan'a (şimdiki Kuzey Kırgızistan) taşınıp burada tamamen yerleşmişlerdi. Onlar, çok sayıdaki yerli urukları özümleyerek Kırgız halkın yeni etnik yapısını teşkil ettiler. Bu tarihi olay XV. asrın sonunda-XVI. asrın başında gerçekleşmişti. Kırgızların bir sonraki devlete olan yolu son derece zor ve uzundu.

Bilindiği gibi, zaman, acımasız ve mutlak bir kudrete

sahiptir. O, her şeyi mahvediyor ve yeniden yaratıyor; manzaraları ve etnosları, devletleri ve kültürleri, zamanında VIII. asrın mükemmel Türk yazarı Yollık-Tegin bunu anlayıp şöyle bir kehanette bulundu: “Gelecek nesillerin en önemli vazifesi atalarını, olayların unutulmasından korumak ve ancak o zaman hayatımızın ipi kopmayacak.”

Bizim atalarımız ise mert ve özgürlüksever insanlar idi, asırlar üzerinden kendi aklımızda ve kalbimizde onlar hakkında anılarımızı saklayıp, “Türk ruhu” diyebileceğimiz her şeyi korumamızı onlar hakettiler.

Sovyet döneminde Kırgızlar için yeni devir başladı ve Kırgız Devleti'nin oluşturulması için mücadele eden Kırgız halkının genç, becerikli ve akıllı oğulları cumhuriyetin siyasî hayatında ortaya çıktılar. Bu 1920'lerin sonu-1930'ların başlangıcı idi.

Bugünkü sınırlar çerçevesinde Egemen Kırgız Devleti'nin oluşturulması için formal olanakların temeli, 1924 yılının Ekim ayında atılmıştı. O zaman Rusya Federasyonu içerisinde Kara-Kırgız özerk bölgesi kurulmuştu. Sonra 1926'nın Şubat ayında Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak, daha sonra da 1936'da ise Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ilan edildi, yani SSCB içerisindeki cumhuriyetlerinden biri oldu.

Tarihten belli ki, Rusya'ya gönüllü girerek (1863) Kırgızistan dış düşmanların yayılcılığından kurtulmuştu. Kırgızistan'ın ekonomik potansiyelinin kalkınmasında Sovyetler Birliği'nin rolünün büyük olduğu şüphesizdir. Yanı sıra şehirler ve fabrikalar kurulmuştu, madencilik, sağlık ve eğitim sektörlerine büyük yatırımlar yapılmıştı. Kırgızistan'ın ekonomisinde anahtar dal olarak bilinen enerji potansiyeli hızlı bir şekilde geliştirilmişti.

Bağımsızlığımızın ilk günlerinden (31 Ağustos 1991) itibaren biz, sabit “kendi yolumuzu” seçtik- demokratik ilerleme, söz ve düşünce özgürlüğü. İnsan haklarında uzman olan uluslararası kuruluşların eksperlerine göre, insan haklarının sağlanması konusunda Kırgızistan, Almanya ve Finlandiya gibi devletler aynı sıradadır.

Devletçiliği edindikten sonra Kırgız Cumhuriyeti ilk defa

kendisi uluslararası arenaya çıkararak dünya camiasının bütün haklara sahip olan üyesi olarak bağımsız dış politika istikametini gerçekleştirme hakkına sahip oldu. Her egemen devlet gibi, şimdi Kırgızistan da, kendi ulusal çıkarlarına, amaçlarına, ilkelerine sahiptir ve bununla beraber "emniyet" kemerinin oluşturulması, komşu ülkelerle karşılıklı iyi niyet komşuluk ilişkilerinin oluşturulması ve istikrarlı, hızlı sosyal- ekonomik ilerlemenin sağlanması için gerekli dış şartları içeren yürütülmekte olan dış politika temel önceliklerine sahip oldu.

Bizim ilk adımlarımız, Kırgız Cumhuriyeti'nin hukukî alt yapısının oluşturulmasına yöneltilmişti. Devlet yapısını ve yeni piyasa ekonomik ilkelerini tespit eden kanunlar hazırlanmıştı. Bağımsızlığının ilk iki yılı içerisinde Kırgızistan 87 ülke tarafından kabul edilmişti, stratejik bakımdan önem taşıyan partnerlerle -ABD, Japonya, Almanya, Türkiye, İsviçre, Malezya, Çin, Hindistan ve Pakistan ile ilgili ilişkiler sağlanmıştı. Bunların hepsi genç cumhuriyetimiz için sağlam bir temel olup ekonomik reformların gerçekleştirilmesine yol açtı.

Başarılı bir bağımsız ekonomik politika gerçekleştirmek için bizim tek stratejik varyantımız vardı: Karşılaştığımız sorunlardan bağımsız olarak kendi çözüm yolumuzu seçmemiz gerekiyordu. İşte bunu esas alarak BDT ülkeleri arasında birinci olarak kendi millî para birimimiz olan Kırgız Som'u uyguladık. Bu olay Mayıs 1993'te gerçekleşmiş olup neticede Kırgız Som'u bugün itibarıyla sadece bölgede değil BDT çerçevesinde de istikrarlı dövizlerden biridir.

Ekonomik reformların son üç yılı içerisinde biz iki esas sorunu çözdük; biz, ekonomik ilerlemeye yol açacak seviyeye kadar enflasyon hızını düşürerek makroekonomik istikrarı elde ettik. Bu da, uluslararası finansman kuruluşlar ve dost kredi veren ülkeler tarafından gösterilen teknik ve finansal yardımları sayesinde elde edildi. Ancak yalnız makroekonomik politikanın gerçekleştirilmesiyle yetinmedik. Bunun dışında ekonominin geniş çaplı yapısal rekonstrüksiyonun gerçekleştirilmesi, rantable olmayan eski ekonomi yapısının

değiştirilmesi ve onun idarî sisteminin yeni piyasa mekanizmalarıyla değiştirilmesi gerekirdi. Böylece devlet mülkiyetlerinin geniş çaplı özelleştirilmesi, işadamları ve girişimciler sınıfının oluşturulması, bu sürecin başlangıcı oldu. Tarafımızdan zirai reformlar başlatılmış olup oldukça başarılı şekilde gerçekleştirmektedir. Rantable olmayan ve büyük hacimli olan "kolhoz-sovhoz" sistemlerin yerine özel çiftlik işletmeler kuruldu. Ülkemizde toprak piyasası oluşturulmuş olup geliştirilmektedir. Bununla beraber tüm çaplı sanayi tesislerin reorganizasyon süreci de başlatıldı. Şimdi, yani istikrarlı ekonomik sistemin kuvvetli alt yapısı atıldıktan sonra, artık diyebiliriz ki ekonomik reformların birinci merhalesi tamamlandı. Ve bu çerçevede geçen 1996 yılını, katı değişiklik dönemeç yılı olarak nitelendirebiliriz.

Şüphesiz ki gayrisafî millî hâsılada %5.6 olumlu artışın elde edilmesi, 1996 yılının ana başarısı olarak nitelendirilmektedir.

Yanı sıra yeni işletmeler faaliyete geçirilmiştir. Tabii ki bunların en büyüğü Türk "Enka" şirketinin de katkılarıyla inşa edilen Kumtör altın maden tesisidir. Bunun dışında Djalal-Abad petrol rafine işletme tesisi ve çocuk besleme ürünleri tesisi inşa edildi.

Türk şirketlerin aktif çalışmaları nezdinde "Koka-Kola" üreten Bişkek fabrikası ve çay fabrikası faaliyet göstermektedir. Bu projelerin gerçekleştirilmesinde "Anadolu Şirketler Grubu" ve "Beta-Çay" gibi Türk şirketleri yer almışlardır. Başka bir Türk şirketi olan "Entes", Kırgızistan'ın güney ve kuzey bölgelerini bağlayan ana ulaşım yolu rekonstrüksiyonu ihalesini aldı.

Ülkemizin enerji programı projelerinin hayata geçirilmesinde "Barmek Holding" direkt katkıda bulunmuştur. Gelecekte ise Türk iş dünyasının devleri olarak bilinen "Yaşar Holding", "Kombassan Holding" ve "STFA Holding" gibi şirketlerle işbirliği oluşmak üzeredir.

Bunun dışında, yanı sıra çaplı projelerin hayata geçirilme çabaları hızla sürdürülmektedir. Bunların arasında "Manas" dış

hatlar havaalanının modernizasyonu, yüksek voltajlı elektrik hatları inşaatı ve bütün dünya ile enformasyon alış-verişini sağlayacak telekomünikasyon sisteminin son teknoloji ile donatılması ile ilgili çalışmalar mevcuttur. Son yılların en önemli projesi olarak nitelendirilen Kumtör tesisin işletilmesiyle ilgili büyük umutlarımız vardır. "Kumtöraltın" projesinin gerçekleştirilmesi, Kırgızistan'a yılda 15 tona kadar saf altın sağlayacaktır, yani cumhuriyetimizin altın-döviz rezervlerin artmasını sağlayacaktır ki bu, cumhuriyetimizin ekonomik bağımsızlığının sağlanması, para sisteminin pekiştirilmesi ve devlet bütçesi kaynağı açısından çok önemlidir.

Dünya standartları ürünlerini üretebilecek (sonra da bölgesel ve dünya piyasalarında satılacak) malî-istihsal oluşturulması, Kırgızistan'ın öncelikli hedeflerinden biridir.

Kırgızistan, Dünya Ticaret Teşkilatı'na üye olma çalışmalarının son safhasındadır. Kırgızistan'ın DTT'ye üye olmasının, yeni ufuklar, yeni piyasalar açacağına inanıyorum. Olumlu gelişmeler politikada da yer almıştır. Bağımsızlığa kavuştuktan sonra Kırgızistan, BM, AGİK vb. gibi uluslararası teşkilatların bütün haklarına sahip üyesi oldu.

Demokratik gelişmeye tercihlerini vererek ve dünya süreçlerinin değerlerinin farkında olarak Kırgızistan bağımsızlığının ilk günlerinden itibaren barıştırmacı faaliyetlere aktif şekilde katılmıştır. Örneğin, Kırgızistan'ın girişimleri nezdinde kan dökülmesine son veren Dağlı Karabah meselesinin tanzimi konusundaki barış görüşmeleri başlatılmıştı.

Mayıs 1997'de yakın komşumuz olan Tacikistan'da yer alan silahlı ihtilafın çözümü konusundaki barış görüşmeleri Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te gerçekleşmişti.

Kendi küçük boyutlarına rağmen politik veya ekonomik reformları aktif bir şekilde sürdüren Kırgızistan, bağımsızlık yılları içerisinde yeni bir şekil alma yolunda önemli mesafe kat etmiştir. Bizim toplumumuz, yani Kırgızistan halkının geçirdiği değişikliklerinin vafının geri dönülmez olduğunu artık söyleyebiliriz.

Tabi ki, yapılanların hepsi daha yapılacak olanların ufak bir kısmını teşkil etmektedir. Önümüzdeki yol hiç de basit değildir, aksine büksül ve inişli yokuşludur. Dünyadaki hiçbir ülkede ve hiçbir zaman reformların uygulanması kolay olmadı. Buna her zaman zorluklar, tam olarak anlamama, tehlikeler ve hatta mukavemet refakat etmiştir.

Gitmek üzere olan XX. yüzyıl, esnasında nükleer silahlanma ve ideolojiler yarışması hakim olan sarsıntılı ve olaylı bir yüzyıl oldu. Gelecek olan yüzyıl da yarışma yüzyılı olabilir, ama bu yarışmanın intellek, eğitim, yeni teknoloji ve bilgi alanında bir yarışma olması gerekir. Bağımsız Kırgızistan, bu yarışmada kendine layık yer alabilir ve almalıdır.

İnanıyorum ki 5 yıl önce keşfettiğimiz demokrasi çağı, daha sonra vatanımızın refah ve mutluluk devrine dönecektir. Ben iyimserim ve yeni nesillerin geleceğinin açık olacağına inanıyorum.

Askar AKAYEV,

Kırgızistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı / Kırgızistan.

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 19 Sayfa: 451-453.
Publisistika